

Wybrane czynniki wpływające na konkurencyjność gmin z perspektywy ekonomii szczęścia

Roman Lusawa

Europejska Uczelnia Informatyczno-Ekonomiczna w Warszawie
ul. Białoostocka 22, 03-741 Warszawa

Streszczenie. W artykule przedstawiono możliwości interpretacji zjawisk gospodarczych w świetle założeń ekonomii szczęścia – nurtu ekonomicznego rozwijającego się od początku siódmej dekady ubiegłego wieku, który zyskał na znaczeniu w okresie kryzysu ekonomicznego początku bieżącego stulecia.

Słowa kluczowe: zarządzanie, rozwój, modele ekonomiczne rozwoju, ekonomia szczęścia

Title: Selected factors affecting the competitiveness of municipalities from the perspective of economics of happiness

Abstract. The article presents possibilities of interpretation of economic phenomena in the light of the principles of economics of happiness – economic trend developing from the beginning of the seventh decade of the last century, which has gained importance during the economic crisis beginning of this century.

Keywords: management, development, economic models of development, economics of happiness

Звание: Отдельные факторы, влияющие на конкурентоспособность муниципалитетов с точки зрения экономики счастья

Аннотация. В статье представлены возможности интерпретации экономических явлений в свете принципов экономики счастья – экономического течения, развивающегося с начала седьмого десятилетия прошлого века, которое приобрело значение в период экономического кризиса текущего столетия.

Ключевые слова: управление, развитие, модели экономического развития, экономика счастья

Wstęp

Gospodarka na poziomie gmin, zwłaszcza na terenach wiejskich, funkcjonuje inaczej niż gospodarka na poziomie państwa. Jej wspieranie wymaga zatem podejmowania odmiennych działań i stosowania innych, niekiedy specyficznych instrumentów uwzględniających lokalne uwarunkowania. Ich tworzenie i stosowanie w warunkach demokracji wymaga uzasadnienia, którego nie da się sformułować bez odwołania się do właściwych idei ekonomicznych. Ponieważ to właśnie idee, „w rzeczywistości (...) rządzą światem. Nikt nie jest od nich wolny. Nawet ci, co uważają, że nie podlegają żadnym wpływom intelektualnym, są zazwyczaj niewolnikami idei jakiegoś dawno zmarłego ekonomisty”¹. Dlatego odwoływanie się do właściwych idei jest warunkiem koniecznym skuteczności działań politycznych na każdym szczeblu.

Idee mają tę właściwość, że jak każde inne dobro² podlegają zużyciu (amortyzacji moralnej) i wymagają zastąpienia innymi. Jednak ich pojawienie się nie powoduje natychmiastowych skutków, ponieważ „w dziedzinie filozofii ekonomicznej i politycznej niewielu ludzi ulega wpływowi nowych teorii po ukończeniu dwudziestego piątego lub trzydziestego roku życia”. W życiu publicznym rzadko do głosu dochodzą ludzie w tak młodym wieku. Dlatego „idee, które urzędnicy i politycy, a nawet agitatorzy stosują do bieżących wydarzeń, zazwyczaj nie należą do najnowszych”. Jednak, zdaniem Johna Maynarda Keynesa, „wpływy tych, co bronią swych interesów i przywilejów, ocenia się zbyt wysoko w porównaniu ze stopniowym oddziaływaniem idei. (...) prędzej czy później właśnie idee, a nie interesy i przywileje, stają się groźnym orężem dobrej lub złej sprawy”³.

Niezdolność klasy politycznej do przyjmowania nowych idei oraz niepewność skutków, jakie mogą one wywołać, gdy zostaną wykorzystane, niejako obliguje przedstawicieli nauk społecznych do krytycznego ich weryfikowania i rozstrzygnięcia dylematów związanych z wyborem tych, które na to zasługują. Jest to szczególnie ważne w okresach zastoju gospodarczego, gdy wspomniani przez Keynesa „politycy i agitatorzy” wykazują większą aktywność na polu pobudzania aktywności społecznej i są skłonni do wykorzystywania nawet tych narzędzi, do których sami nie są przekonani.

Celem prezentowanego opracowania jest przybliżenie założeń ekonomii szczęścia – nurtu myśli ekonomicznej, który w okresie obecnego kryzysu wzbudził znaczne zainteresowanie w Wielkiej Brytanii i krajach niemieckojęzycznych. Krytyka, z jaką spotyka się ze strony środowisk liberalnych, skłania do stwierdzenia, że niesie ona w sobie określony potencjał intelektualny i emocjonalny. Jako nurt wykorzystujący osiągnięcia psychologii i socjologii wydaje się być przydatny przy analizie zjawisk mikroekonomicznych i procesów zachodzących na szczeblu lokalnym, czyli na poziomie gmin, zwłaszcza wiejskich, gdzie ze względu na niedużą liczbę mieszkańców większe znaczenie mają postawy indywidualne, co powoduje, że w zarządzaniu procesami gospodarczymi bardziej przydatny staje się dorobek psychologii i socjologii.

---

¹ Keynes J. M., *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, PWN, Warszawa 1985.

² Ekonomia energetyczna nakazuje zaliczyć idee do dóbr niematerialnych.

³ Keynes J. M., dz. cyt.

Geneza i rozwój ekonomii szczęścia

Pierwsze koncepcje szczęścia powstały około 500 lat p.n.e. w Chinach, w oparciu o nauki Konfucjusza. Zgodnie z tą filozofią mógł je osiągnąć człowiek żyjący cnotliwie, angażujący się w działalność na rzecz społeczeństwa i zdobywający wiedzę⁴. W starożytnej Europie filozofowie (Platon, Arystoteles i Seneka) pojmowali szczęście jako ukierunkowanie życia na dobro i piękno. Absoluty te, zgodnie z systemem filozoficznym Arystotelesa, miały prowadzić do kalokagatii – doskonałości etycznej, która umożliwia osiągnięcie szczęścia – najwyższego dobra, jakie człowiek może posiadać⁵. Pogląd, że szczęście jest bogactwem człowieka, utrzymywał się do końca XIX w. Prezentowali go utylitaryści: Adam Smith, John Stuart Mill, Jermy Bentham. Ten ostatni głosił zasadę największego szczęścia, czyli pogląd, że każdy powinien dążyć do największego dobra i największego szczęścia w największej ilości. Rozwinął także ideę rachunku przyjemności, uznając, że każda (nie)przyjemność składa się na poziom użyteczności⁶. Ta sama myśl przyświecała Tomaszowi Jeffersonowi, gdy w amerykańskiej Deklaracji Niepodległości z 1776 r. zapisał, że „dążenie do szczęścia”, obok prawa do życia i do wolności, należy do „ustanowionych przez Boga niezbywalnych praw każdego człowieka”. Miał on przy tym na względzie nie tylko prywatne szczęście jednostki, ale również powodzenie ogółu. Pomyślność społeczeństwa uważał za wskaźnik jakości rządu⁷. Odejście od tego sposobu patrzenia na społeczeństwo i gospodarkę spowodowane było powszechnym zastosowaniem aparatu matematycznego w ekonomii, jakie nastąpiło w drugiej połowie XIX w. Matematyka potrzebuje liczb. Szczęście jest natomiast trudne do zmierzenia. W 1881 r. Francis Ysidoro Edgeworth zgłosił postulat, by technicy skonstruowali hedonometr – urządzenie pozwalające dokonywać pomiarów szczęścia⁸. Ponieważ nauki techniczne wówczas tego problemu nie były w stanie rozwiązać, myśl ekonomiczna skierowała się ku użyteczności rozumianej jako zdolność dóbr do zaspokajania potrzeb ludzkich. Tak zdefiniowana użyteczność wydawała się być łatwiejsza do zmierzenia.

Ponowny wzrost zainteresowania problemem szczęścia nastąpił w wyniku badań ludzkiego mózgu. Uczonym udało się zlokalizować ośrodki odpowiadające za uczucie szczęścia oraz ośrodki, w których powstaje uczucie nieszczęścia. Przy pomocy technik elektroencefalograficznych, rezonansu magnetycznego i tomografii komputerowej nauczono się mierzyć aktywność tych struktur⁹. Pozwoliło to stwierdzić, że ludzie są w stanie na tyle dokładnie określić swe doznania, że nie ma potrzeby prowadzenia uciążliwych pomiarów. Można zastąpić je technikami opartymi na wywiadzie. Od lat 50. ubiegłego wieku badaniem zadowolenia (w ramach General Social Survey) objęto mieszkańców kilkudziesięciu państw. W latach 60. ubiegłego wieku psychologowie i socjologowie, wykorzystując te dane, zaczęli badać szczęście jako istotny

---

⁴ Hildebrandt A., *Der ökonomische Wert des Glücks*, Interview mit Dorette Segschneider, http://www.wirtschaftsfaktorglueck.de/fileadmin/_temp_/WirtschaftsfaktorGlu%CC%88ckDoretteSegschneider.pdf, s. 1-2.

⁵ Stankiewicz W., *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 2007, s. 41.

⁶ Michoń P., *Ekonomia szczęścia*, Dom Wydawniczy Harasimowicz, Poznań 2010, s. 25.

⁷ Hildebrandt A., dz. cyt., s. 2.

⁸ Binswager M., *Die Tretmühlen des Glücks – Wir haben immer mehr und werden nicht glücklicher. Was können wir tun?*, wyd. 4, Herder Verlag, Freiburg-Basel-Wien 2010, s. 20.

⁹ Layard R., *Die glückliche Gesellschaft. Was wir aus der Glücksforschung lernen können*, Campus Verlag, Frankfurt-New York 2009, s. 30-33.

składnik dobrostanu psychicznego i jakości życia¹⁰. Poszukiwanie źródeł dobrostanu psychicznego zwróciło uwagę na znaczenie pieniędzy, co ponownie wprowadziło problem szczęścia w zakres zainteresowania ekonomii. W 1974 r. Richard Easterlin wykazał, że poziom zadowolenia społeczeństwa stagnuje, podczas gdy poziom dobrobytu stale wzrasta (paradoks Easterlina). Teza ta spowodowała powstanie pytania o efektywność podziału bogactwa i doprowadziła do wykorzystania wskaźników subiektywnego dobrostanu jako miary użyteczności pieniędzy.

Wywołało to falę krytyki ze strony przedstawicieli tradycyjnej ekonomii zarówno prawicowej, jak i lewicowej. Przykładem może być wypowiedź Thomasa Jamesa DiLorenzo¹¹, który oskarżył przedstawicieli ekonomii szczęścia o podstępne szerzenie komunizmu. Przyczyną tak ostrych reakcji jest, jak się wydaje, niewypowiedziana obawa, że interpretacja paradoksu Easterlina prowadzić może do postulatu przesunięcia bogactwa od grup (państw) bogatszych, gdzie jest ono stosunkowo mało efektywne, ku grupom (państwom) biedniejszym.

Niezależnie od krytyki, sojusz ekonomii i psychologii, jak stwierdził Janusz Czapiński w przytoczonej wyżej wypowiedzi, wywołał gwałtowny wzrost liczby projektów badawczych, które pogłębiają wiedzę na temat wzajemnej relacji między dwoma głównymi celami człowieka: bogactwem i szczęściem. Ważnym osiągnięciem ekonomii szczęścia jest analiza wpływu poziomu zadowolenia społeczeństwa na przebieg procesów gospodarczych, wyodrębnienie czynników wyznaczających poziom satysfakcji oraz wskazanie możliwości i sposobów ich wykorzystania w celu pobudzania aktywności ekonomicznej. Zagadnieniom tym poświęcone zostały prace Mathiasa Binswagera¹² i Richarda Layarda¹³.

Warto zauważyć, że ekonomia szczęścia zyskała wsparcie niewątpliwych autorytetów ekonomicznych. Komisja pod kierownictwem Josepha Stiglitz¹⁴, powołana w celu oceny miar rozwoju i dobrobytu, w raporcie kończącym jej prace za główną przyczynę niepowodzeń polityki gospodarczej uznała zbytne jej ukierunkowanie na sferę produkcji oraz niedostatek informacji o faktycznym stanie gospodarki. W raporcie z września 2009 r., adresowanym głównie do polityków wysokiego szczebla, stwierdzono, że w celu podejmowania skutecznych decyzji politycznych pomiar subiektywnego zadowolenia społeczeństwa jest nie mniej ważny niż: badanie rozmiarów produkcji, konsumpcji, zmian poziomu oszczędności oraz monitorowanie trwałości rozwoju ekonomicznego i społecznego i zagrożeń dla środowiska naturalnego¹⁵.

Ekonomia szczęścia a problemy społeczności lokalnych

Wyniki dociekań ekonomistów badających zależności pomiędzy poziomem satysfakcji a przebiegiem procesów gospodarczych mogą mieć istotne znaczenie dla kształtowania polityki

---

¹⁰ Czapiński J., *Ekonomia szczęścia i psychologia bogactwa*, „Nauka” 1/2012, s. 51-88.

¹¹ DiLorenzo T. J., *The Trojan Horse of “Happiness Research”*, Mises Daily, Thursday, June 09, 2011.

¹² Binswager M., dz. cyt.

¹³ Layard R., dz. cyt.

¹⁴ Z inicjatywą utworzenia Komisji wystąpił prezydent Francji N. Sarkozy. Na czele 25-osobowego zespołu Komisji stanął laureat Nagrody Nobla z 2001 r., J. E. Stiglitz. Jego doradcą mianowano ekonomistę indyjskiego A. Sena, laureata Nagrody Nobla z 1998 r., Koordynatorem Komisji został J. P. Fitoussi.

¹⁵ Stiglitz J., Sen A., Fitoussi J. P., *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, 2009, www.stiglitz-sen-fitoussi.fr, s. 85-142.

rozwoju gospodarczego na szczeblu lokalnym, gdzie władza polityczna i stosowane przez nią instrumenty oddziałują bezpośrednio na obywateli. Ludzie podejmujący trud kształtowania polityki na poziomie gmin, świadomie lub nie, korzystają z dorobku ekonomii rozwoju i ekonomii przestrzennej. Analiza najbardziej znanych koncepcji przedstawionych między innymi w pracach: Ryszarda Broła¹⁶, Bogusława Fiedora i Karola Kociszewskiego¹⁷, René L. Freya, Stefana Schalteggera i Markusa Gmündera¹⁸, T. Tarkowskiego¹⁹ pozwala stwierdzić, że powstały one dla rozwiązania problemów rozwojowych na szczeblu wyższym niż lokalny. Większość z nich jest zbyt technocentryczna. Skutkiem zastosowania takiego podejścia są rozwiązania zbyt daleko odbiegające od obserwowanej rzeczywistości. Dlatego istnieje potrzeba modyfikacji szeregu założeń. Podstawowym zagadnieniem, jakie na tym szczeblu należy uwzględnić, jest wpływ decyzji podejmowanych w gospodarstwach domowych na przebieg procesów gospodarczych, zwłaszcza na poziomie lokalnym, które wpływają na wielkość podaży czynników produkcji (głównie pracy) oraz wielkość i strukturę popytu na rynkach. Mają zatem istotne znaczenie dla kształtowania się warunków, w jakich działają podmioty gospodarcze. Wykorzystanie dorobku ekonomii szczęścia umożliwi wprowadzenie zmian w istniejących modelach.

Mechanizm zwiększający podaż pracy na lokalnym rynku zatrudnienia

Model opisujący mechanizm powodujący wzrost gotowości ludzi do pracy (rysunek 1.) opracowano, wykorzystując koncepcję „kieratów szczęścia” przedstawioną w cytowanych wyżej pracach M. Binswagera i R. Layarda. Zgodnie z przyjętymi przez nich założeniami siłą motoryczną w tym przypadku jest ambicja – potrzeba dominacji, której zaspokojenie wymaga stałego manifestowania pozycji społecznej (statusu) przez ostentacyjną konsumpcję. Sprawia ona, że ludzie, bez względu na wielkość zasobu posiadanych dóbr, odczuwają stały ich niedosyt. Nie wystarczy mieć dużo, bo trzeba mieć więcej niż inni²⁰. Pożądane są przy tym dobra trudno osiągalne, a więc drogie (paradoks Veblena), które w literaturze nazywa się „dobra statusu”. Brak satysfakcji z aktualnego poziomu życia zachęca ludzi do weryfikacji bilansu czasu i zwiększenia aktywności ekonomicznej, wykazania przedsiębiorczości, szukania nowych rozwiązań itp. w celu zarobienia większej ilości pieniędzy niezbędnych do zakupu dóbr materialnych.

Są to jednak działania nieskuteczne. Ambicja, która jest uczuciem tak silnym, jak głód²¹, powoduje zburzenie systemu tzw. „duchowej księgowości” (zjawisko *impact bias*). Obniża zapotrzebowanie na dobra niematerialne, dające więcej zadowolenia, ale cechujące się mniejszą

---

¹⁶ Broł R., *Teoretyczne koncepcje rozwoju regionalnego*, [w:] Stral D., *Metody oceny rozwoju regionalnego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2006.

¹⁷ Fiedor B., Kociszewski K., *Ekonomia rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2010.

¹⁸ Frey R. L., Schaltegger S., Gmünder M., *Räumliche Ökonomie Theoretische Grundlagen*, CREMA Center for Research in Economics, Management and the Arts, Basel/Zürich 2010.

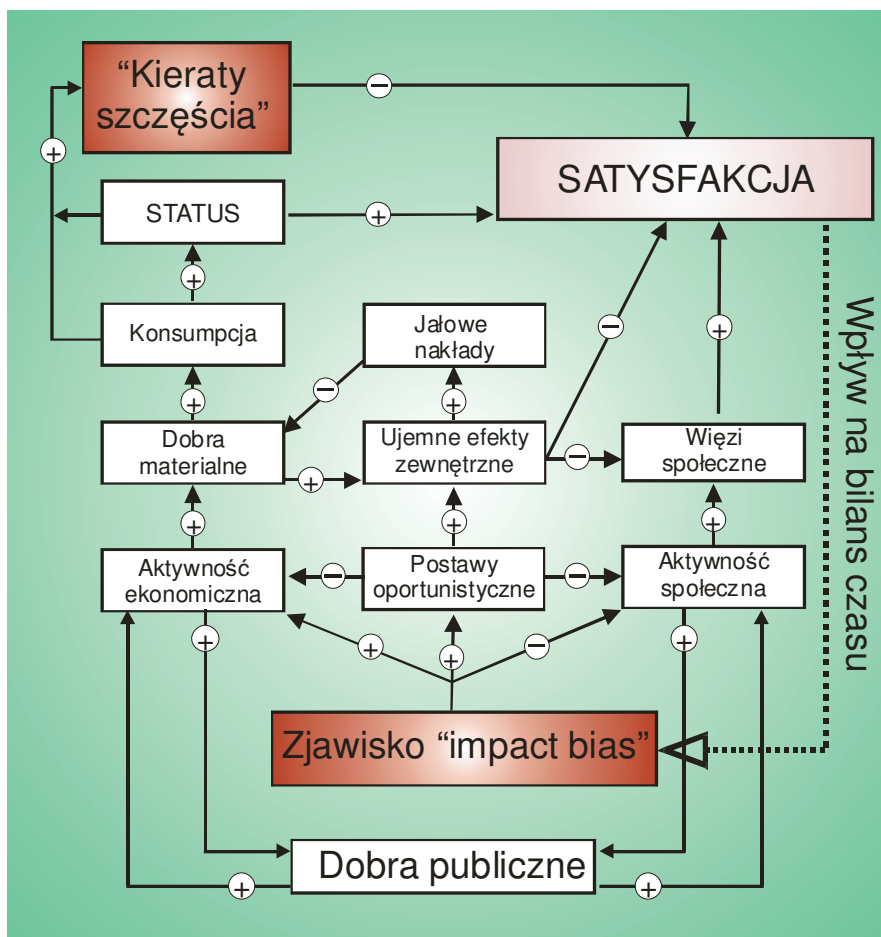
¹⁹ Tarkowski T., *Teoretyczne podstawy przyczyn zróżnicowania rozwoju gospodarczego*, [w:] *Ekonomia rozwoju*, red. nauk. Piasecki R., Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.

²⁰ Binswager M., dz. cyt., s. 48-68.

²¹ Pszczołkowski S., *Zarys Ekonomii*, Dom Książki Polskiej, Warszawa 1936, s. 66.

przydatnością do konsumpcji na pokaz. Utrudnia ponadto szacowanie wartości dóbr przyszłych. Ta ułomność natury ludzkiej jest przyczyną ujawniania się mechanizmów wzmacniających uczucie niedosytu – wspomnianych wyżej „kieratów szczęścia”. Powodują one, że mimo większej konsumpcji dóbr materialnych, poziom zadowolenia społeczeństwa stagnuje lub nawet maleje. Dzieje się tak, ponieważ zadowolenie ma charakter przejściowy przynajmniej z dwóch powodów: 1) utrzymanie przewagi nad innymi w dłuższym okresie czasu jest trudne, a jej utrata bolesna, 2) ujawnia się psychologiczny mechanizm przyzwyczajania do warunków życia zdeterminowanych stanem posiadania. Istnieją również inne czynniki obniżające poziom zadowolenia. W warunkach zwiększającej się podaży rosną trudności znalezienia właściwych dóbr oraz ryzyko popełnienia omyłki i związanych z tym strat i rozczarowań. Nabywcy skazani są na „mękę wyboru”²². Niezadowolenie powiększa zjawisko „negatywnej selekcji”, polegające na tym, że w sytuacji, gdy konsument nie ma pełnej informacji, części producentów opłaca się zaniżać jakość towarów, co zmusza pozostałych do podobnych działań²³. Kolejną przyczyną niezadowolenia jest dostrzeżone przez S. Jevonsa zjawisko obniżania się użyteczności dóbr w miarę, jak ich podaż rośnie²⁴.

Rysunek 1. Model mechanizmu wzrostu podaży pracy

Źródło: Opracowanie własne

²² Binswager M., dz. cyt.

²³ Garbicz M., *Asymetria informacyjna*, [w:] *Mikroekonomia. Problemy zawodności rynku*, red. M. Garbicz, Z. Staniek, Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie, Warszawa 2009a, s. 126.

²⁴ Stankiewicz W., dz. cyt., s. 199.

Konkurencja w walce o status premiuje silnych i pogłębia nierównomierność podziałów, na co zwrócili uwagę między innymi Marek Garbicz²⁵ i Tadeusz Kowalik²⁶. Liczba wygranych maleje, a zwiększa się liczba niezadowolonych, przegranych. Rozszerza się sfera względnego ubóstwa i nasila proces marginalizacji. Przegrani pojawiają się zarówno wśród bogatych, jak i biednych, gdyż konkurencja odbywa się wewnątrz tych grup. Przegrywający, należący do różnych grup, chętnie przyjmują postawy oportunistyczne, próbując dogonić konkurentów za wszelką cenę – *per fas et nefas*. Zachowania nieetyczne pojawiają się głównie w stosunku do przedstawicieli innych grup społecznych, gdyż wewnątrz grup funkcjonują liczne mechanizmy ograniczające takie działania. Dla grup zamożnych charakterystyczne są:

- wyzysk, czyli wykorzystywanie przewagi ekonomicznej dla narzucenia kontrahentom niekorzystnych dla nich umów;
- wykorzystywanie luk prawnych lub przekraczanie prawa w celu uzyskania korzyści kosztem sektora publicznego;
- psucie prawa²⁷;
- tworzenie i rozszerzanie systemów korupcyjnych i nepotystycznych²⁸ powodujących obniżenie wydajności pracy w sytuacji, gdy korzyści, które powinny być dzielone według wkładu pracy, przyznawane są na podstawie innych kryteriów (zanika motywacja zarówno u tych, którzy wspomniane mechanizmy tworzą i w nich uczestniczą, jak i u tych, którzy z nich korzystać nie mogą);
- niszczenie środowiska naturalnego, zasobów naturalnych i innych dóbr wspólnych.

Grupy słabsze reagują zmniejszeniem wydajności pracy, czemu sprzyja układ „pryncypała i agenta”²⁹. W przypadku nagromadzenia się frustracji mogą wystąpić wybuchy niezadowolenia połączone z aktami naruszania porządku publicznego. Ostatecznie w „rachunku strat” uwzględnić należy skutki patologicznych zachowań ludzi, którzy „odpadli z gry” i zostali zepchnięci na margines społeczeństwa³⁰. Opisane postawy wywołane przez działania grup uprzywilejowanych same powodują reakcję z ich strony. Powstaje zatem sprzężenie zwrotne prowadzące do eskalacji konfliktów.

Obok wyżej przedstawionych postaw oportunistycznych ujawniają się też takie, których etyczna ocena nie jest negatywna. Wymienić można m.in.: zanikanie gorzej wynagradzanych zawodów, migracje, zwiększenie mobilności siły roboczej, ograniczanie rozrodczości. Ograniczanie zatrudnienia w pewnych zawodach prowadzi, zgodnie z koncepcją *oringu* Michaela Kremera³¹,

---

²⁵ Garbicz M., *Rozwój gospodarczy a nierówności społeczne*, [w:] *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich wyzwaniem dla gmin Mazowsza*, red. R. Lusawa, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Wydawnictwo Wieś Jutra, Warszawa 2007, s. 20-25.

²⁶ Kowalik T., *Sprawiedliwość dystrybucyjna jako wyzwanie transformacyjne*, [w:] *Rozwój polskiej gospodarki. Perspektywy i uwarunkowania*, red. G. W. Kołodko, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, Warszawa 2002, s. 129-153.

²⁷ Garbicz M., *Rozwój gospodarczy a nierówności społeczne...*, s. 20-25.

²⁸ Pszczołkowski S., dz. cyt., s. 53.

²⁹ Garbicz M., *Asymetria informacyjna...*, s. 125.

³⁰ Pszczołkowski S., dz. cyt., s. 46-55.

³¹ Koncepcja okrągłej uszczelki (*oringu*) powstała pod wpływem wniosków płynących z wyjaśnienia przyczyn katastrofy amerykańskiego promu kosmicznego, którą spowodowało zużycie, jak się wydawało, mało ważnego i relatywnie taniego elementu.

do spadku efektywności, czy nawet destabilizacji układu gospodarczego w momencie, gdy ujawni się brak określonych towarów czy usług. Zwiększona mobilność zawodowa mieszkańców powoduje, co prawda, dopływ pieniędzy do miejsc zamieszkania pracowników, ale równocześnie zmniejsza zasoby czynników produkcji i osłabia więzi międzyludzkie będące podstawą kapitału społecznego. Migracje, które powinny prowadzić do wzrostu efektywności gospodarczej przez poprawę proporcji między zasobami ludzkimi, bogactwami naturalnymi i kapitałem, mogą zaburzać te relacje. Skutkiem nadmiernej żywołości tego procesu są zwykle: zaburzenie ładu przestrzennego i powstające konflikty na tle przestrzennym, osłabienie konkurencyjności i zdolności do rozwoju obszarów, na których ubywa ludności. Mało zbadanym zjawiskiem jest ograniczanie rozrodczości grup zamożnych. Tłumaczy się je wysokimi kosztami alternatywnymi posiadania dzieci oraz dążeniem rodziców do utrzymania odpowiednio wysokiego statusu własnego i zapewnienia podobnego potomstwu. Przyczyną może być również osłabienie więzi społecznych, gdyż posiadaniu dzieci sprzyja wsparcie ze strony otoczenia. Jest to zjawisko niepokojące, gdyż występuje w środowiskach mogących zapewnić swoim dzieciom lepsze warunki rozwoju. Skutkiem może być konieczność *outsourcingu* potomstwa, czyli uzupełniania niedoborów siły roboczej osobami urodzonymi na innych obszarach³².

Narastanie opisanych problemów zmusza społeczeństwo do ponoszenia znacznych nakładów, które w ocenie Stanisława Pszczołkowskiego³³ i Marka Garbicza³⁴ są jałowe.

Prezentowany model wykazuje pewne podobieństwo do koncepcji Josepha Schumpetera. W obu przypadkach za czynnik stymulujący wzrost gospodarczy uznaje się konkurencję. W teorii Schumpetera przebiega ona na polu innowacji pomiędzy przedsiębiorstwami tej samej branży³⁵. W opisywanym modelu współzawodnictwo o status występuje pomiędzy ludźmi często różnych profesji, funkcjonującymi w określonych środowiskach: rodzinnych, towarzyskich oraz wyodrębnionych terytorialnie. Ich decyzje nie są jednak do końca autonomiczne. Zapadają bowiem w gospodarstwach domowych, często pod wpływem innych osób.

Mechanizm przestrzennej koncentracji bogactwa

Wielkość lokalnego popytu ma istotne znaczenie dla tempa wzrostu gospodarczego rozwoju obszaru. Tereny charakteryzujące się wysokim popytem wewnętrznym posiadają naturalną przewagę konkurencyjną nad innymi, gdyż producenci dysponujący większym rynkiem zbytu mogą wykorzystać zjawisko ekonomii skali. Wysoka wydajność zapewnia odpowiedni poziom zysków i płac, co na zasadzie sprzężenia zwrotnego kreuje rynki o dużym potencjale popytowym. Duża skala produkcji sprzyja postępowi technicznemu. Powodzenie jednych firm umożliwia rozwój innym, tworzą się powiązania kooperacyjne i powstają efekty synergiczne. Gospodarka staje się bardziej kompletna, co w myśl koncepcji *oringu* zwiększa jej wydajność i trwałość. Początkowa przewaga jest w ten sposób powiększana i utrwalana. Przedsiębiorcy działający na obszarach, gdzie popyt jest niski, muszą korzystać z technologii mniej kapitałochłonnych, które w takich warunkach są efektywniejsze, ale nie zapewniają konkurencyjności w szerszych układach. Może się zdarzyć, że producent, usiłując podnieść swój statut w społeczności lokalnej,

---

³² Binswanger M., dz. cyt., s. 168.

³³ Pszczołkowski S., dz. cyt., s. 46-55.

³⁴ Garbicz M. *Rozwój gospodarczy a nierówności społeczne...*, s. 22.

³⁵ Fiedor B., Kociszewski K., dz. cyt., s. 162-165.

wyberze rozwiązanie nieadekwatne do lokalnych warunków. Takie działanie, które można zaliczyć do przejawów ostentacyjnej konsumpcji, przynosi mu jednak straty ekonomiczne. Na niekorzyść producentów działających w warunkach niskiego popytu działa również słabość otoczenia instytucjonalnego, w którym również ujawnia się prawo ekonomii skali, o sile którego decyduje proporcjonalna do poziomu rozwoju gospodarki wielkość dochodów sektora publicznego. Społeczności dysponujące większymi środkami na cele publiczne są w stanie tworzyć bardziej kompletne, a więc sprawniejsze i stabilniejsze systemy instytucjonalne³⁶.

Konsekwencją wymienionych przewag jest proces nazwany przez Johna Friedmanna „wysysaniem” czynników rozwojowych³⁷. Zjawisko to ma złożony mechanizm, ponieważ w wymianie między obszarami następuje dwukierunkowy przepływ ludzi, dóbr i kapitału. Jednak w przypadku, gdy któryś z obszarów posiada przewagę konkurencyjną, prowadzi to nie do specjalizacji obszarów, jak postuluje Paul Krugman³⁸, a do przestrzennej koncentracji bogactwa.

W celu opisanego przedstawionych mechanizmów można wykorzystać koncepcję bazy eksportowej. Klasyczna koncepcja zakłada, że przedsiębiorstwa sprzedające swoje produkty na zewnątrz obszaru, na którym działają, tworzące bazę eksportową (ekonomiczną) są źródłem dopływu pieniądza, który przez zwiększenie dochodów przedsiębiorstw produkujących na rynek wewnętrzny (gospodarka lokalna) oraz gospodarstw domowych wywołuje powstanie efektów mnożnikowych. Należy jednak zwrócić uwagę, że koncepcja ta powstała w celu analizy procesów na poziomie międzynarodowym, gdzie czynniki ograniczające przepływ towarów, osób i kapitału (np. odległość, różnice kulturowe itp.) pozwalają traktować poszczególne obszary uczestniczące w wymianie jako gospodarki w znacznym stopniu zamknięte. W skali lokalnej ograniczenia takie nie występują w ogóle. Zachodzi zatem konieczność uwzględnienia gospodarstw domowych uczestniczących w wymianie czynników produkcji i dóbr konsumpcyjnych zarówno wewnątrz analizowanego obszaru, jak i z jego otoczeniem zewnętrznym. Poszerza to pojęcie bazy eksportowej o gospodarstwa domowe dysponujące zasobami środków produkcji (w tym przede wszystkim praca), które mogą być użyczane na zewnątrz obszaru. Drugim rozszerzeniem jest wprowadzenie sektora publicznego dokonującego transferów finansowych między analizowanym obszarem i jego otoczeniem (rysunek 2.).

W prezentowanej koncepcji uwzględnione zostały zatem trzy źródła finansowego zasilania obszaru:

- przychody przedsiębiorstw bazy eksportowej (strumień 6.);
- przychody gospodarstw domowych z tytułu użyczenia czynników produkcji na zewnątrz (strumień 3.);
- dochody zewnętrzne samorządu terytorialnego (strumień 4.).

---

³⁶ Garbicz M., *Niedorozwój a korzyści skali*, [w:] *Szkice ze współczesnej teorii ekonomii*, red. W. Pacho, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2005.

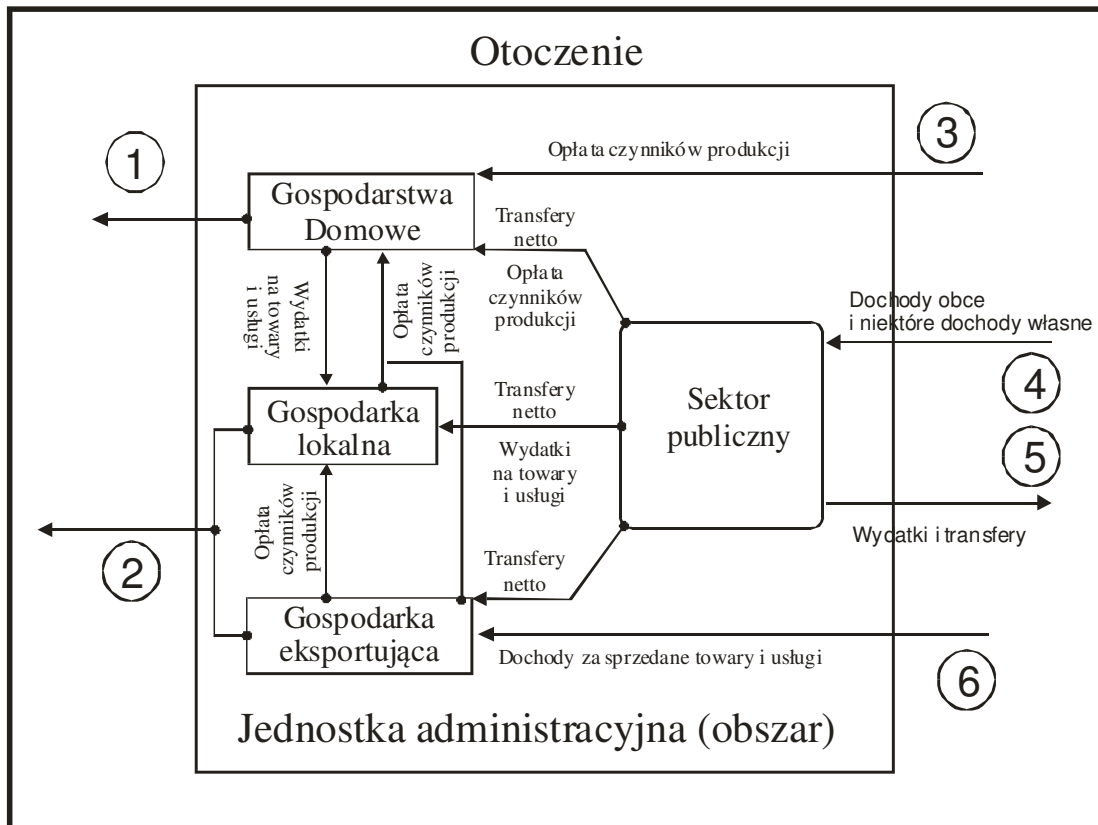
³⁷ Friedmann J., *A general theory of polarized development*, [w:] *Growth centers in regional economic development*, red. N. Hansen, New York, London 1972.

³⁸ Krugman P., *Increasing Returns and Economic Geography*, “Journal of Political Economy”, University of Chicago Press, vol. 99(3), 1991.

Występują również trzy strumienie odpływu pieniędzy:

- wydatki gospodarstw domowych związane głównie z zakupem „dóbr statusu” (strumień 1.);
- zakupy przedsiębiorstw (strumień 2.);
- transfery środków publicznych (np. rozliczenia z innymi jednostkami sektora publicznego, działającymi poza obszarem jednostki) i zakupy jednostek sektora publicznego dokonywane na rynkach zewnętrznych (strumień 5.).

Przyjmując założenie, że jednemu z obszarów uczestniczących w wymianie udaje się osiągnąć początkową przewagę, należy zgodzić się z tym, że ważnym źródłem zasilania będzie dopływ pieniędzy z tytułu sprzedaży towarów i usług (6). Równocześnie będzie malał odpływ pieniędzy z tytułu wydatków czynionych na zewnątrz obszaru przez gospodarstwa domowe (2) i przedsiębiorstwa (1), które mogą korzystnie zaopatrywać się na rynku wewnętrznym. Jednostki terytorialne uczestniczące w wymianie handlowej z tym obszarem zanotują zwiększenie strumieni odpływów (1) i (2) i zmniejszenie dopływu pieniędzy do przedsiębiorstw ich bazy eksportowej (6). Nierównowaga wymiany pomiędzy obszarami i konieczność zachowania tzw. sprawiedliwości wymiennej spowodują przepływ czynników produkcji do obszarów posiadających przewagę. Dochody gospodarstw domowych ze sprzedaży czynników produkcji (3) są bowiem czynnikiem równoważącym niekorzystny bilans wymiany. W pierwszej kolejności przepływa czynnik najbardziej mobilny – praca. W przypadku, gdy koszty dostępu (koszty lokomocji i czas dojazdu) do zewnętrznych rynków zatrudnienia są zbyt wysokie w stosunku do płynących stąd korzyści, nasileniu ulegają zjawiska migracyjne.

Rysunek 2. Koncepcja bazy eksportowej uzupełniona o założenia ekonomii szczęścia

Źródło: Opracowanie własne

Warto zwrócić uwagę, że nawet czynnik nieprzenośny, jakim jest np. ziemia (przestrzeń, nieruchomości) wraz z jej zasobami, może zostać skutecznie wyłączony z gospodarki danego obszaru i stać się częścią składową gospodarki w stosunku do niego zewnętrznej³⁹. Skutkiem wyłączenia przestrzeni z gospodarki lokalnej będzie zmniejszenie udziału społeczności lokalnej w korzyściach powstających w tej przestrzeni, przy jednoczesnym zobowiązaniu tej społeczności do internalizacji powstających w niej ujemnych efektów zewnętrznych. Nie pojawia się wówczas efekt mnożnikowy lub jest on stosunkowo słaby. Wynikać może na przykład niemal wyłącznie ze wzrostu dochodów sektora publicznego z tytułu podatku od nieruchomości.

Konsekwencje dla wspólnot lokalnych

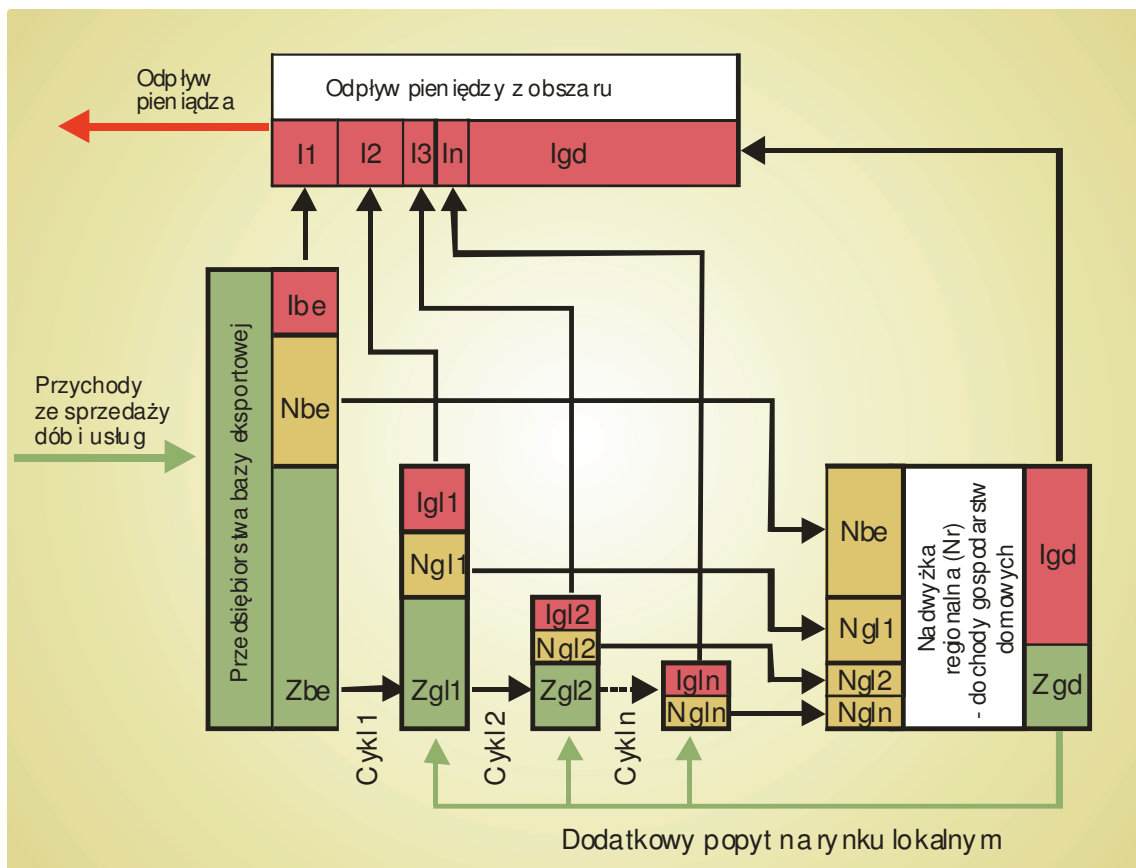
Przedstawiony model zwraca uwagę, że niektóre obszary są niejako w sposób naturalny pozbawione przewag konkurencyjnych. Ze względu na niską gęstość zaludnienia nie są w stanie stworzyć odpowiednio chłonnych rynków, mogących zapewnić konkurencyjność cenową na sprawniejszych rynkach zewnętrznych. Powoduje to niedorozwój pozarolniczych kierunków ekonomicznej aktywności mieszkańców. Dominująca na ich obszarze działalność rolnicza ze względu na masowość produkcji, względne pokrycie potrzeb żywnościowych ludności, zapotrzebowanie na żywność przetworzoną oraz rosnącą konkurencję nie jest w stanie wytwarzać większej ilości dóbr statusu. Jako dobro statusu obszary słabo zaludnione oferować mogą przestrzeń, krajobraz oraz wytwory kultury materialnej i niematerialnej (np. etos, więzi międzyludzkie). Ich podaż w przypadku terenów położonych w pobliżu ośrodków wzrostu gospodarczego może zrównoważyć, a nawet przewyższyć korzyści uzyskiwane przez mieszkańców ośrodków wzrostu, co przejawia się odwróceniem procesów migracyjnych. Mechanizm tego procesu można objaśnić przy pomocy koncepcji „lokalnej renty konsumenta”⁴⁰, właściwej dla ekonomii energetycznej. Rozważania na ten temat zostały przedstawione w odrębnym opracowaniu⁴¹ i jako dotyczące innego nurtu ekonomicznego nie zostaną w tym opracowaniu rozwinięte.

---

³⁹ Najbardziej typowym przykładem może być użyczenie gruntu pod lokalizację bezobsługowych urządzeń służących produkcji lub świadczeniu usług na innych obszarach (np. linie przesyłowe, magazyny, składowiska odpadów itp.).

⁴⁰ Pszczołkowski S., dz. cyt.

⁴¹ Lusawa R., *Trwały rozwój w skali regionalnej i lokalnej. Koncepcja i działania*, Wieś Jutra, Warszawa 2012.

Rysunek 3. Mechanizm mnożnikowy w gospodarce lokalnej

Źródło: Opracowanie własne

Mechanizm mnożnikowy w gospodarce lokalnej

Tradycyjne modele mnożnika, jak na przykład model mnożnika inwestycyjnego, oparte są na założeniu, że pieniądź napływający z zewnątrz do gospodarki lokalnej krąży w niej, aż zostanie stopniowo wycofany z ruchu okrężnego. Każdy cykl obiegu pieniądza powoduje dodatkowy przyrost produkcji i zamrożenie części środków w postaci oszczędności. Dlatego wzrost wartości produkcji uzyskany dzięki napływowi środków jest większy od wielkości napływających kwot. Jest sumą przyrostów produkcji w kolejnych cyklach i zależy od skłonności społeczeństwa do czynienia oszczędności przy założeniu, że całość zakupów konsumpcyjnych dokonywana jest na rynku wewnętrznym.

W przypadku rozpatrywania procesów zachodzących w małych społecznościach, których mobilność daleko przekracza granice zamieszkiwanego przez nie obszaru, proces powstawania efektu mnożnikowego należy opisać inaczej, tak jak przedstawiono to na rysunku 3. Przychody przedsiębiorstw tworzących bazę eksportową dzielone są na trzy części: 1) kwoty przeznaczone na zakup dóbr i usług poza obszarem prowadzenia działalności produkcyjnej firm tej grupy (import bazy eksportowej – Ibe), 2) zakup dóbr materialnych i niematerialnych od firm lokalnych (zakup bazy eksportowej – Zbe), 3) nadwyżka (Nbe) stanowiąca wynagrodzenie przedsiębiorców i pracowników. Pieniądź wydatkowany przez firmy należące do bazy eksportowej na zakupy na rynku lokalnym (Zbe) są w analogiczny sposób dzielone w kolejnych cyklach wymiany przez przedsiębiorstwa należące do tak zwanej gospodarki lokalnej. W wyniku tych podziałów powstaje nadwyżka regionalna składająca się z nadwyżki przedsiębiorstw bazy eksportowej (Nbe) oraz

nadwyżek powstałych w wyniku transakcji pomiędzy firmami lokalnymi (N11...Nln). Nadwyżka ta stanowi dochód gospodarstw domowych funkcjonujących na danym terytorium, w omawianym przypadku – w konkretnej gminie. W procesie konsumpcji jest ona przeznaczana w części na zakup towarów i usług wytwarzanych poza gminą (import gospodarstw domowych – Igd), a w części powstających na miejscu (zakupy gospodarstw domowych – Zgd). Te ostatnie są źródłem dodatkowego popytu.

Wielkość efektu mnożnikowego zależy zatem od proporcji pomiędzy wielkością kwot napływających na teren gminy i z niego wypływających, które zależą nie tylko od uwarunkowań technicznych (struktura zaopatrzenia podmiotów gospodarczych), ale i kulturowych (preferowana struktura konsumpcji).

Czynniki determinujące konkurencyjność gospodarek lokalnych

Przedstawione modele pozwalają wskazać kilka czynników rzadko podejmowanych w rozważaniach teoretycznych i dostrzeganych w działaniach praktycznych, a w przedstawionym ujęciu mających istotny wpływ na przebieg procesów gospodarczych na poziomie lokalnym. Wśród nich należy wymienić:

- poziom zadowolenia społecznego, który wpływa na poziom aktywności ekonomicznej ludności oraz decyzje o miejscu zaangażowania posiadanych przez nią zasobów czynników produkcji. W przypadku jej nadmiernego obniżenia nasilają się niepożądane zjawiska:
  - procesy migracyjne powodujące kurczenie się miejscowych rynków, zmieniające warunki działania lokalnych firm i osłabiające ich pozycję konkurencyjną. Z migracją związany jest również proces kurczenia się lokalnych zasobów czynników produkcji (głównie pracy);
  - aktywność zawodowa poza miejscem zamieszkania powodująca wzrost kosztów transakcyjnych (w tym straty czasu) i osłabienie więzi łączących wspólnoty lokalne, które sprzyja destrukcji kapitału społecznego;
  - udostępnianie pozostałych czynników produkcji podmiotom gospodarczym należącym do gospodarki innych obszarów, co zmniejsza ich dostępność dla lokalnej gospodarki, w tym bazy eksportowej;
- nasilenie konkurencji w walce o status nie sprzyja budowaniu kapitału społecznego na poziomie lokalnym. Powoduje nasilenie się postaw oportunistycznych i będących ich konsekwencją niekorzystnych zjawisk w sferze gospodarczej i społecznej (różnego rodzaju patologie, niszczenie środowiska naturalnego i więzi społecznych). Ponadto, walka o pozycję społeczną powoduje zmianę postaw konsumpcyjnych i wzrost preferencji dóbr trudnodostępnych na lokalnym rynku, a więc importowanych. Jeszcze innym skutkiem demonstrowania statusu jest podejmowanie nieracjonalnych decyzji gospodarczych mających na celu pokazanie możliwości finansowych⁴²;

---

⁴² Przykładem może być często obserwowane przeinwestowanie gospodarstw rolnych. Na przykład, według danych Powszechnego Spisu Rolnego z 2002 roku w powiecie żuromińskim (województwo

- rozwój wszelkiego rodzaju współpracy wewnątrz obszaru;
- uzależnienie przedsiębiorstw i gospodarstw domowych od towarów i usług wytwarzanych poza obszarem (gminą), wynikające z potencjału i struktury gospodarki lokalnej;
- zdolność do wytwarzania „dóbr statusu”, które są szansą dla gospodarki lokalnej, w tym także przedsiębiorstw bazy eksportowej. W pierwszym przypadku sprzyjają wzrostowi sprzedaży na rynkach obcych, w drugim ograniczają dopływ towarów z zewnątrz. W obu przypadkach przyczyniają się do zwiększenia nadwyżki regionalnej.

Możliwe kierunki działań prorozwojowych na szczeblu lokalnym

W ujęciu prezentowanego nurtu ekonomicznego rozwój wymaga podejmowania działań mających na celu utrzymanie motywacji ludzi do zwiększania aktywności ekonomicznej oraz równocześnie ograniczanie negatywnych skutków działania obniżających poziom satysfakcji „kieratów szczęścia”. Przedstawiciele ekonomii szczęścia zalecają, by wpływając na indywidualny bilans czasu, eliminować skutki zjawiska *impact bias*, ograniczać skalę postaw oportunistycznych i zwiększać aktywność ludzką na polu społecznym, która daje więcej satysfakcji, gdyż na tym polu nie ujawniają się „kieraty szczęścia”. Postulują, by więcej uwagi poświęcić czynnikom, które, jak empirycznie wykazano, silnie wpływają na poziom zadowolenia. Są nimi: 1) dochód, 2) rodzina, 3) praca jako źródło satysfakcji, 4) otoczenie społeczne, 5) zdrowie, 6) wolność i uczestnictwo w życiu społecznym, 7) religia⁴³.

Dbłość o źródła dochodów obywateli na szczeblu lokalnym, zgodnie z koncepcją przedstawioną na rysunku 2., powinna się przejawiać we wspieraniu:

- gospodarki eksportowej i sprzyjaniu jej rozwojowi, czyli na zwiększaniu strumienia dochodów oznaczonych na schemacie numerem 6;
- procesu kreacji, rozwoju i promocji dóbr statusu oraz tworzenia dla nich rynku wewnętrznego, co jest warunkiem ujawnienia się zjawiska ekonomii skali oraz zmniejszenia odpływu pieniądza (strumień 1.);
- powiązań kooperacyjnych wewnątrz obszaru, wpływających na wielkość efektu mnożnikowego, których znaczenie na przykładzie regionów turystycznych Szwajcarii wykazał P. Tschurtschenthaler⁴⁴;

---

mazowieckie) na jeden kombajn zbożowy przypadało 74 ha upraw do zbioru. Przy wydajności od 1,8 do 2,4 ha/godzinę statystyczna maszyna ma szansę pracować od 31 do 41 godzin w roku. Warto nadmienić, że wymieniony powiat należał do grupy o najwyższym w regionie udziale areału roślin zbieranych za pomocą kombajnów zbożowych w strukturze zasiewów.

⁴³ Layard R. dz. cyt, s. 77.

⁴⁴ Tschurtschenthaler P., *Methoden zur Berechnung der Wertschöpfung im Tourismus*, [w:] *Tourismus-Management, Tourismus-Marketing und Fremdenverkehrsplanung*, Hrsg. Günther Haedrich u.a., Bern 1993.

- aktywności mieszkańców na zewnętrznych rynkach zatrudnienia, na przykład poprzez dbałość o jakość połączeń komunikacyjnych, co spowoduje zwiększenie dopływu pieniędzy za pośrednictwem strumienia 3.;
- potencjału rynku wewnętrznego przez lokowanie na nim możliwie dużej części zamówień publicznych, co poprawi różnicę między wielkością dopływu środków publicznych (strumień 4.) a wielkością ich odpływu (strumień 5.).

Wsparcie rodziny ma mieć na celu eliminowanie stresujących form życia rodzinnego. Pracodawcy powinni uwzględniać potrzeby swych pracowników w tym zakresie i unikać takiej organizacji pracy, która powodowałaby nasilenie problemów. Powinni, na przykład, w szerszym stopniu wykorzystywać możliwość pracy na odległość. Pamiętać jednak należy, że praca w domu nie musi odpowiadać każdemu pracownikowi. Środowisko domowe może bowiem nie sprzyjać tego rodzajowi aktywności (dzieci, inni członkowie rodzin, brak otoczenia społecznego). Sektor publiczny powinien wesprzeć rodziny w procesie wychowania dzieci, który jest głównym źródłem napięć. Pożyteczne okazać się może zwiększanie elastyczności czasowej i przestrzennej społeczności lokalnej przez rozwój i zwiększenie dostępności usług publicznych (e-urzędy, systemy informacji lokalnej, wydłużenie czasu dostępu do urzędu itp.).

Ponieważ praca jest nie tylko źródłem dochodu, ale i satysfakcji, zaleca się tworzenie wielu pól aktywności (zawodowej i pozazawodowej), na których ludzie będą mogli osiągnąć sukcesy. Należy przy tym dbać o to, by na poszczególnych polach nie konkurowali ze sobą ludzie o krańcowo różnych możliwościach⁴⁵. Jest to zgodne z koncepcją *oringu*.

Jakość otoczenia społecznego, będącego podstawą tworzenia się kapitału społecznego, zależy od więzi łączących ludzi w społecznościach lokalnych (rodzinach, grupach towarzyskich, zakładach pracy, wspólnotach wyodrębnionych terytorialnie itp.). Więzy te można wzmocnić poprzez:

- promowanie postawy polegającej na przedkładaniu życia społecznego ponad posiadanie dóbr materialnych. Wskazane jest, by szczególnie w organizacjach sektora publicznego (np. szkoły, urzędy) ograniczać wszelkie przejawy manifestacji statusu majątkowego. Niezależnie od sektora gospodarki istotny jest również system wynagradzania, który nie powinien być zdominowany przez instrumenty płacowe. Należy to uwzględnić przy konstruowaniu regulaminów pracy i wynagrodzeń. Wskazane jest również unikanie kontrastów majątkowych w przestrzeni publicznej, co można osiągnąć przez odpowiednią politykę planowania przestrzennego. O niekorzystnych skutkach takich kontrastów w warunkach polskich miast wspomina Jerzy Wilkin⁴⁶. Jednak problem dotyczy również obszarów wiejskich, zwłaszcza tych, gdzie obserwuje się napływ ludności z miast;
- zwalczanie manii rankingów, które poprzez system oceny kierują aktywność uczestników na działania często dla nich nieistotne lub nawet niekorzystne. Rankingi dodatkowo wzbudzają emocje, które nie sprzyjają budowaniu właściwych relacji społecznych;
- uwolnienie się spod dominacji pojęć takich jak „konkurencja”, „efektywność”, „innovacje”, „reformy”. Często są one prowadzone w celu zaspokojenia ambicji

⁴⁵ Binswanger M., dz. cyt.

⁴⁶ Wilkin J., *Lepszy świat – polska wieś za 25 lat*, [w:] *Polska Wieś 2025. Wizja rozwoju*, red. J. Wilkin, IRWiR PAN, Warszawa 2005, s. 43.

różnego rodzaju menedżerów i „reformatorów”, którzy potrafią się skutecznie zabezpieczyć na wypadek niepowodzenia tych działań. Zaleca się, by proponujący zmiany dokładnie wykazał, kto i co na nich zyska oraz kto i ile na nich straci;

- ograniczenie przywilejów najlepiej zarabiających przy równoczesnym zwiększeniu wsparcia dla biedniejszych. Jest to postulat zgodny ze sformułowaną przez S. Pszczołkowskiego i przedstawioną wcześniej zasadą wydajności, dlatego nie wymaga uzasadnienia. Powinien być realizowany z wykorzystaniem funduszy przeznaczonych na cele socjalne. Należy przy tym pamiętać, że dopuszczanie do nadmiernych dysproporcji między ludźmi skutecznie utrudnia organizowanie życia społecznego wewnątrz organizacji;
- zwiększenie podaży dóbr dzięki oszczędnościom uzyskanym dzięki: 1) unikaniu poszukiwania najlepszych rozwiązań, które powoduje nadmierne zużycie sił i środków i często bywa przyczyną rozczarowań, i korzystanie z rozwiązań sprawdzonych i „wystarczająco dobrych”, 2) wprowadzenie obowiązkowych ograniczeń, co pozwala oszczędzić czas i środki. Doświadczenie wskazuje, że po wprowadzeniu ograniczeń wzrasta jakość uzyskanych produktów. Oszczędzone dzięki temu zasoby można skierować na inne cele;
- promowanie tak zwanej sztuki życia, czyli umiejętności wykorzystania dochodów i dóbr materialnych w celu zwiększania zadowolenia.

Ponadto, prezentowane modele wskazują na potrzebę promowania wytwarzanych lokalnie dóbr zarówno na rynkach zewnętrznych, jak i na rynku lokalnym w celu wypromowania spośród nich dóbr statusu. Innym działaniem może być zmniejszanie uzależnienia od dóbr wytwarzanych gdzie indziej. Klasycznym przykładem może być rozwój energetyki wykorzystującej lokalne surowce odnawialne.

Podsumowanie

Ekonomię okresów kryzysu ekonomicznego cechuje bardziej antropocentryczny, a mniej technocentryczny sposób analizy procesów gospodarczych, bowiem na pierwszy plan wysuwają się problemy społeczne. Potwierdza to analiza założeń i tez omówionej w niniejszym artykule koncepcji ekonomii szczęścia. Podejście antropocentryczne, właściwe dla rozwiązywania problemów w skali mikro, może wnieść wkład w rozwój nauk ekonomicznych. Wykorzystanie omawianego dorobku w analizie makroekonomicznej budzi poważne wątpliwości i może prowadzić do ostrych i w sumie jałowych sporów ideowych. Choć z drugiej strony statystyki publiczne udostępniają dane umożliwiające podjęcie badań i na tym poziomie.

Przedstawione w niniejszym artykule modele rozwoju lokalnego, wykorzystujące założenia ekonomii szczęścia, wydają się być przydatne dla analizy problemów pojawiających się w jednostkach administracyjnych położonych na terenach wiejskich, zwłaszcza peryferyjnych. Mogą być zatem narzędziem ułatwiającym tworzenie programów ich rozwoju. Ze względu na to, że prace Mathiasa Binswängera i Richarda Layarda, z których zaczerpnięto założenia wykorzystane przy ich tworzeniu i interpretacji, nie są jeszcze w naszym kraju powszechnie znane, zaprezentowane koncepcje z pewnością wymagają pogłębionej dyskusji, do której niniejsze opracowanie może stać się pretekstem.

Źródła

- [1] Binswager M., *Die Tretmühlen des Glücks – Wir haben immer mehr und werden nicht glücklicher. Was können wir tun?*, wyd. 4, Herder Verlag, Freiburg-Basel-Wien 2010.
- [2] Brol R., *Teoretyczne koncepcje rozwoju regionalnego*, [w:] Stral D., *Metody oceny rozwoju regionalnego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2006.
- [3] Czapiński J., *Ekonomia szczęścia i psychologia bogactwa*, „Nauka” 1/2012, s. 51-88.
- [4] DiLorenzo T. J., *The Trojan Horse of “Happiness Research”*, Mises Daily, Thursday, June 09, 2011.
- [5] Fiedor B., Kociszewski K., *Ekonomia rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2010.
- [6] Frey B. S., Frey Marti C., *Glück – Die Sicht der Ökonomie*, “Wirtschaftsdienst, Analysen und Berichten” 7, 2010, s. 458-463.
- [7] Frey B. S., Stutzer A., *Glück: Die ökonomische Analyse (Happiness: The Economic Analysis)*, Working Paper No. 417, Institute for Empirical Research in Economics University of Zurich, June 2009.
- [8] Frey R. L., Schaltegger S., Gmünder M., *Räumliche Ökonomie Theoretische Grundlagen*, CREMACenter for Research in Economics, Management and the Arts, Basel/Zürich 2010.
- [9] Friedmann J., *A general theory of polarized development*, [w:] *Growth centers in regional economic development*, red. N. Hansen, New York, London 1972.
- [10] Garbicz M., *Asymetria informacyjna*, [w:] *Mikroekonomia. Problemy zawodności rynku*, red. M. Garbicz, Z. Staniek, Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie, Warszawa 2009a.
- [11] Garbicz M., *Niedorozwój a korzyści skali*, [w:] *Szkice ze współczesnej teorii ekonomii*, red. W. Pachol, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2005.
- [12] Garbicz M., *Prezes Lehman Brothers jako Alicja w krainie czarów*, [w:] *Gospodarka Polski: system funkcjonowania i zarządzania w dobie globalizacji i internacjonalizacji procesów ekonomicznych*, red. R. Bartkowiak, J. Ostaszewski, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2009c.
- [13] Garbicz M., *Rozwój gospodarczy a nierówności społeczne*, [w:] *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich wyzwaniem dla gmin Mazowsza*, red. R. Lusawa, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Wydawnictwo Wieś Jutra, Warszawa 2007, s. 20-25.
- [14] Haring N., *Zangenangriff auf die Glücksökonomie*, Handelsblatt, <http://www.handelsblatt.com/politik/konjunktur/oekonomie/nachrichten/wachsende-kritik-an-happiness-economics-zangenangriff-auf-die-gluecksoekonomie/2862324.html>.
- [15] Hildebrandt A., *Der ökonomische Wert des Glücks*, Interview mit Dorette Segschneider, http://www.wirtschaftsfaktorglueck.de/fileadmin/_temp_/WirtschaftsfaktorGlu%CC%88ckDoretteSegschneider.pdf.
- [16] Keynes J. M., *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, PWN, Warszawa 1985.

- [17] Kowalik T., *Sprawiedliwość dystrybucyjna jako wyzwanie transformacyjne*, [w:] *Rozwój polskiej gospodarki. Perspektywy i uwarunkowania*, red. G. W. Kołodko, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, Warszawa 2002.
- [18] Kremer M., *The O-Ring Theory of Economic Development*, “Quarterly Journal of Economics”, vol. 108, no. 3, 1993, s. 551-575.
- [19] Krugman P., *Increasing Returns and Economic Geography*, “Journal of Political Economy”, University of Chicago Press, vol. 99(3), 1991.
- [20] Layard R., *Die glückliche Gesellschaft. Was wir aus der Glücksforschung lernen können*, Campus Verlag, Frankfurt-New York 2009.
- [21] Lusawa R., *Trwały rozwój w skali regionalnej i lokalnej. Koncepcja i działania*, Wieś Jutra, Warszawa 2012.
- [22] Michoń P., *Ekonomia szczęścia*, Dom Wydawniczy Harasimowicz, Poznań 2010.
- [23] Piasecki R., *Ewolucja teorii rozwoju gospodarczego krajów biednych*, [w:] *Ekonomia rozwoju*, red. nauk. Piasecki R., Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.
- [24] Pszczołkowski S., *Zarys Ekonomji*, Dom Książki Polskiej, Warszawa 1936.
- [25] Schmid W., *Glück und seine Bedeutung für die Wirtschaft*, Roman Herzog Institute, Essays Nr. 1.
- [26] Stankiewicz W., *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 2007.
- [27] Stiglitz J., Sen A., Fitoussi J. P., *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, 2009, www.stiglitz-sen-fitoussi.fr.
- [28] Tarkowski T., *Teoretyczne podstawy przyczyn zróżnicowania rozwoju gospodarczego*, [w:] *Ekonomia rozwoju*, red. nauk. Piasecki R., Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.
- [29] Tschurtschenthaler P., *Methoden zur Berechnung der Wertschöpfung im Tourismus*, [w:] *Tourismus-Management, Tourismus-Marketing und Fremdenverkehrsplanung*, Hrsg. Günther Haedrich u.a., Bern 1993.
- [30] Wilkin J., *Lepszy świat – polska wieś za 25 lat*, [w:] *Polska Wieś 2025. Wizja rozwoju*, red. J. Wilkin, IRWiR PAN, Warszawa 2005.